

O'SMIRLARDA AGRESSIYA SHAKLLANISHINING ASOSIY SABABLARI

Aminbayeva Bayansulu Maxsetbay qizi

UrDU Psixologiya mutaxassisligi 2-kurs magistranti

aminbayeva.bayan@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'smirlilik davridagi o'ziga hos o'zgarishlar, boladagi agressiyaning kuchayishiga ota-onaning ta'siri, O'smirlar agressivligining shakllanishining eng muhim shaxsiy sabablari, tajovuzkor xatti-harakatlarning asosiy shakllari xususida to'xtalib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Agressiya, kompleks munosabatlar, zo'ravonlik, rashk, ishonchsizlik, geteroagressiya, autoagressiya, pessimistik kayfiyat*

O'smirlarning agressivligi - bu o'sayotgan bolaning haqiqatni rad etishiga javoban yuzaga keladigan balog'at yoshining yon ta'siri. Bu uning alohida qismlari (ota-onalar, tengdoshlar, komplekslar munosabati, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri va boshqalar) yoki umuman haqiqatga dosh berishni istamaslik bo'lishi mumkin. Har holda, o'smirning agressiv xatti-harakati uning atrofidagi hamma uchun ham, o'zi uchun ham muammodir. Shuning uchun unga yechim kerak.

O'smirlar agressivligining sabablari:

O'smirlilik - bu bolalik va kattalik o'rtasidagi shartli ajratuvchi chiziq. Uni kesib o'tib, o'smir jismoniy, fiziologik va psixologik darajada o'zgarishlarga uchraydi. Ya'ni, nafaqat uning tashqi ko'rinishi, balki uning ichki munosabatlari, atrofidagi dunyoni idrok etishning "filtrlari" ham o'zgaradi. Bunday o'zgarishlar bola uchun katta stressdir. Shuning uchun, u uchun noqulay sharoitlarda u shunchaki "buziladi" va agressiv bo'ladi. Ushbu holatlarning qaysi biri ustunlik qilishiga qarab, o'smirlar agressiyasining sabablari shartli ravishda bir necha guruhlariga bo'linadi. Ko'pgina psixologlar balog'at yoshidagi bolalarning noto'g'ri xatti-harakatining kelib chiqishiga ota-onalarning ta'sirini qo'yadilar: ularning tarbiyalash usullari, xatti-harakatlari, bolaga va bir-biriga bo'lgan munosabati.

Ta'limdagi ekstremallar. Bunday holda, eng muhimi, ta'lim tizimi va bolaga e'tibor darajasi. Bundan tashqari, haddan tashqari e'tibor (giper parvarish) ham, uning etishmasligi ham bir xil darajada xavfli bo'ladi. Birinchi holda, o'smir isyon ko'taradi va shu bilan o'zining tanlash erkinligi huquqini himoya qiladi - nima kiyish, kim bilan muloqot qilish va hokazo. Ikkinchisida u ota-onalarning e'tiborini jalb qilish uchun agressiv xatti-harakatlarning taktikasini tanlaydi. Xuddi shu tarzda, o'smir qat'iy ota-onalar tomonidan belgilangan qoidalarga qarshi chiqishi yoki ruxsat berishga agressiya bilan javob berishi mumkin.

Ijtimoiy maqom va turmush darajasi. Tarbiyada bo'lgani kabi, o'smirning xulq-atvoriga ko'pincha qashshoqlik yoki ota-onasining boyligi salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunday qilib, masalan, ba'zi bolalar ota-onalari unga xohlagan narsani bera olmasligidan g'azablanishlari mumkin. Bu qimmatbaho telefon, kuchli kompyuter, moda kiyimlari, turli xil dam olish tadbirlari va boshqalar bo'lishi mumkin. Xuddi shu tarzda, asossiz tajovuz,

agar bola o'zi xohlagan hamma narsaga ega bo'lsa, qarama-qarshi holat bilan qo'zg'atilishi mumkin. Bunday holda, buzilgan o'smir shunchaki o'zini boshqalardan ustun deb hisoblaydi, bu unga (uning fikricha) provokatsion harakat qilish huquqini beradi.

Oilada zo'ravonlik. O'smirning tajovuzkor xatti-harakati oilada ko'rgan tajovuzga javob bo'lishi mumkin. Va bu erda bir nechta stsenariylar bo'lishi mumkin: birinchisi - u instinktiv ravishda o'zini shafqatsiz ota-onadan yoki qarindoshidan himoya qilishga harakat qiladi, ikkinchisi - uni nusxalaydi. O'smirning ruhiyati uchun boshqa odamlar oldida ota-onasi tomonidan masxara va kamsitish bo'lishi mumkin emas.

Rashk. Ba'zida o'smirlik davridagi bola hasad tufayli bo'ysunuvchi xatti-harakatlar chizig'ini tanlaydi. O'smirning rashk mavzusi yangi oila a'zosi bo'lishi mumkin: oilada paydo bo'lgan ikkinchi bola, onaning yangi tanlangani (yoki otaning tanlangani).

Oilaviy an'analar. O'smirlarning agressivligi oilada o'rnatilgan an'analarni rad etishdan kelib chiqadi. Bu bo'sh vaqtni o'tkazish odati, kiyinish uslubi, ijtimoiy davra, kasb yoki hayot sherigini tanlash va boshqalar bo'lishi mumkin. Agressiv xatti-harakatlar yordamida o'smir bunday cheklovlarni buzishga va ulardan tashqariga chiqishga harakat qiladi. Bolani nafaqat gormonlar, balki uning ichki holatini ham agressiv o'smirga aylantirishi mumkin. U o'sish jarayonida shakllanishi, genlar bilan meros bo'lib o'tishi yoki tarbiya natijasida paydo bo'lishi mumkin. Qanday bo'lmasin, bu o'smirning shaxsiyati bilan bevosita bog'liq bo'ladi.

O'smirlar tajovuzkorligini shakllantirishning eng muhim shaxsiy sabablari:

O'ziga ishonchsizlik. Ko'pincha, tajovuzkor, dunyoga qarshi bo'lgan o'smirning niqobi ostida, bola qo'llab-quvvatlash va tushunishga juda muhtoj bo'lib yashirinadi. Aynan o'ziga, o'zining kuchli tomonlariga va imkoniyatlariga ishonch yo'qligi uni o'z atrofida inkor va qarama-qarshilik devorlarini qurishga majbur qiladi. Xuddi shu tuyg'u uni kuchsizlar hisobiga o'zini ko'rsatishga yoki kuchlilar ustidan hokimiyatga ega bo'lishga undaydi.

Aybdorlik. Bu omil yuqorida aytib o'tilgan o'ziga ishonchsizlik bilan birga bo'lishi mumkin yoki uning natijasi bo'lishi mumkin. O'smirni o'zini aybdor his qilish oson. Bundan tashqari, u uni o'zi shakllantirishi mumkin. Lekin bu u buni ochiq tan oladi, degani emas. Ko'pgina o'smirlar o'zlarining pastlik tuyg'ularini agressiv xatti-harakatlar ostida yashiradilar.

Ta'sirchanlik. Balog'at davrida o'ta sezgir odamda hatto eng zararsiz narsalarga ham keskin reaksiyani keltirib chiqaradigan yana bir xarakterli xususiyat.

Pessimistik kayfiyat. Odamlarga va umuman hayotga ishonchsizlik, o'smirni o'rab turgan narsalarga pessimistik qarash uning xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'smirning isyoni qanday namoyon bo'lishiga qarab, uning bo'ysunuvchi xatti-harakati bir necha turga bo'linadi. O'smirlar agressivligining namoyon bo'lish yo'nalishi bo'yicha asosiy turlari:

Ochiq agressiya yoki geteroagressiya. Bunday tajovuzkorlik o'smirni o'rab turgan hamma narsaga - odamlarga, hayvonlarga, narsalarga qaratilgan. U janjal, bezorilik, vandalizm, haqorat, kamsitish, haqoratli so'zlardan foydalanish va bo'ysunuvchi xatti-harakatlar shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Dunyoga qarshi turish usuli sifatida o'smirlar

chekish, spirtli ichimliklar, giyohvand moddalar, behayollik, sargardonlikdan foydalanishlari mumkin.

Yashirin agressiya yoki autoagressiya. Agar norozilik va rad etish o'smir tomonidan ichkariga qaratilgan bo'lsa, uni tashqi tomondan sezish juda qiyin. Bunday bolalar haqiqatdan noroziligini aniq ko'rsatmaydi, ammo salbiy energiya to'planishi hali ham asabiy buzilishlar, depressiya, nevrozlar, somatik kasalliklar va hatto o'z joniga qasd qilish shaklida chiqish yo'lini topadi.

O'smirning qalbidagi isyon ko'p sabablarga bog'liq: bolaning tabiati, ota-onasi, do'stlari, tengdoshlarining unga bo'lgan munosabati, turmush sharoiti va boshqalar. Shu sababli, o'smirlar isyonining namoyon bo'lishi juda boshqacha bo'lishi mumkin - savol yoki mulohazalarga davriy keskin javoblardan mutlaqo axloqsiz xatti-harakatlar yoki shafqatsizlikgacha.

O'smirlarda tajovuzkor xatti-harakatlarning asosiy shakllari:

Aggressiyaning jismoniy shakli. Zarar, og'riq, zarar etkazish maqsadini qo'yadi. Bu erda jonsiz narsalar ham, tirik mavjudotlar ham qurbon bo'lishi mumkin. Bu o'zini bezorilik, vandalizm shaklida boshqa miqyosda - uyda idish-tovoq sindirishdan tortib, qulayliklarni (yodgorliklar, skameykalar, avtobus bekatlari va boshqalar) buzishgacha namoyon qiladi. Eng yomon holatda, tajovuz odamlarga, hayvonlarga qaratilgan. Bu o'smirlar tajovuzkorligining eng xavfli shaklidir, chunki o'smirlarda hali birovning hayoti uchun javobgarlik tushunchasi to'liq shakllanmagan.

Aggressiv xatti-harakatlarning og'zaki shakli. O'smir noroziligining ko'proq "engilroq" namoyon bo'lishi, ammo zararsiz emas. Chunki boshqa bolalar tomonidan hatto og'zaki haqorat qilish va haqorat qilish ham bolaning ruhiyati uchun dahshatli oqibatlariga olib kelishi mumkin. Og'zaki tajovuz o'zini argumentlar, inkor etish, yomon so'zlar, boshqa odamlarni tanqid qilish, tahdidlar, masxara qilish, yomon hazillar, nafrat va norozilik ko'rinishida namoyon qilishi mumkin.

Aggressiyaning ekspressiv shakli. U o'zini yorqin rangli "ohanglar" da, ya'ni jismoniy harakatlar (imo-ishoralar, zarbalar), aniq yuz ifodalari (mimikalar, norozi yuz ifodalari) og'zaki so'zlar yoki baland ohanglarda yoki haqoratli so'zlar shaklida namoyon bo'ladi.

To'g'ridan-to'g'ri tajovuz. Bunday holda, o'smirning barcha negativligi ma'lum bir ob'ektga qaratilgan bo'lib, unda xuddi shu salbiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradi. Bu jismoniy va og'zaki tarzda ifodalanishi mumkin.

Yashirin tajovuz. So'rovlar va sharhlarni e'tiborsiz qoldirish shaklida o'zini namoyon qiladigan norozilik. Bu holatda bola mutlaqo xotirjam, lekin ayni paytda unga aytilgan narsalarni eshitmaydi. Va agar u eshitsa, u itoat qilishga shoshilmaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak o'smirlik davridagi o'zgarishlar o'ziga xos bo'lib, bu davrda har qanday ta'sir o'z izini qoldiradi. O'smirlarda aggressiyaning kuchayishining uning shakllanishining oldini olishimiz uchun yuqorida sanab o'tilgan sabablarni inobatga olish zarur. O'smirlardagi aggressiv xatti-harakatlar bola hayotining ba'zi sohalarida muammolar belgisidir va u bilan kurashish juda qiyin. Shuning uchun biz o'smirni tinglashni bilishimiz kerak. O'zini oilaning va butun jamiyatning to'la huquqli a'zosi

ekanligini, sevimli, kerakli, qobiliyatli, o'ziga ishongan o'smir ekanligini his qildira bilishimiz lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Антье Э. Агрессивность. -М.: Фаир-Пресс, 2006. 192 с
2. Бандура А., Уолтерс Р., Подростковая агрессия (изучение влияния воспитания и семейных отношений). – М., 2000.
3. Берковиц Л. Корни агрессии. - Нью-Йорк: «Atherton», 1999. - 28-67 с.